

Kansalaisopistoliikkeen kehitysvaiheet

— työväen opistoista koko kansan opinahjoiksi

Huuhka, Kosti 1989. *Kansalaisopistoliikkeen kehitysvaiheet — työväen opistoista koko kansan opinahjoiksi*. Aikuiskasvatus 9, 3, 101–105. — Artikkelissa kuvataan työväenopistojen perustamisvaiheita ja sitä, miten aluksi työväestölle tarkoitetut oppilaitokset ovat vähitellen vakiinnuttaneet asemansa koko aikuisväestön opinahjoina. Kirjoittaja luonnehtii autonomian aikaa opistotoiminnan perustamisvaiheeksi, maailmansotien välistä aikaa vakiintumisvaiheeksi ja toisen maailmansodan jälkeistä aikaa opistojen laajenemisvaiheeksi. Artikkelissa hahmotetaan opistoliikkeen tärkeimpiä kehityspiirteitä ja opiskelijarakenteessa tapahtuneita muutoksia.

Sunnuntaina 16. tammikuuta 1899 klo 8 illalla kokoontui puolisentuhatta henkeä Tampereen Raittialustalolle Suomen ensimmäisen työväenopiston juhlallisiin avajaisiin. Tällöin alkanut opistotoiminta on yhdeksän vuosikymmenen kuluessa laajentunut koko valtakunnan kattavaksi.

Tampereen työväenopisto perustettiin vakiinnuttamaan ja kehittämään sitä työväenopetusta, jota työväenyhdistykset ja muutamat muutkin seuravat olivat 1880-luvulta alkaen harjoittaneet. Myös kansanopistohenkistä iltakursitoimintaa järjestettiin kaupungissa työväelle, jolla ei ollut mahdollisuuksia maaseutunuorison tapaan opiskella varsinaisissa kansanopistoissa.

Toiminta oli kuitenkin hajanaista ja epävaikasta. Sen vakiinnuttamisesta keskusteltiin 1890-luvulla. Tarkoituksenmukaisimpana pidettiin, että työväenopetusta varten perustetaan kunnallisia työväenopistoja. Lisäksi tilanne vaikeutui 1890-luvun puolivälin jälkeen, kun työväenyhdistysten toiminta alkoi politisoitua ja sivistystyö jäädä taka-alalle. Myös luennoitsijoiden ja opettajien, jotka yleensä kuuluivat porvaristoon, saanti kursseille alkoi vaikeutua, joten työväenopetus saattoi eräin paikoin kokonaan tyrehtyä.

Tällainen oli tilanne Tampereella 1898. Lehtori ja vapaaherra E.S. Yrjö-Koskinen valitteli tilannetta ja päätteli virkaveljelleen lehtori Verner Maliselle, ettei pulasta muuten päästäisi kuin perustamalla kaupunkiin vakinainen työväenopisto. Tästä hän teki aloitteen Tampereen Suomalaisessa klubissa.

Yrjö-Koskisella kerrotaan Suomalaisessa klubissa olleen sellaisen arvovalan, että hänen esityksensä yleensä hyväksyttiin. Klubilla puolestaan oli sellainen vaikutusvalta kaupunginvaltuustossa, että päätökset tehtiin sen kannan mukaisesti. Niin nytkin ja toimet sujuivat ripeästi. Perustamispäätös tehtiin keväällä 1898 ja vaikka perustamislupaa ja ohjesäännön vahvistusta jouduttiin senaatilta hakemaan kahdesti, opisto oli vuoden lopulla sellaisessa valmiudessa, että se saattoi aloittaa toimintansa tammikuussa 1899.

Opiston avajaisjuhla aloitettiin virrellä ja rukouksella sekä päätettiin Maamme-laululla. Opistolle toivotettiin siunausta ja menestystä sekä ennustettiin suurta merkitystä ei vain Tampereella, vaan koko maan isänmaallisessa sivistystyössä. Niin toiveet kuin ennustuksetkin ovat toteutuneet, ei itsestään, vaan vastoinkäymiset voitavalla innolla ja uurastuksella.

Opisto aloitti toimintansa routavuosien kynnyksellä. Kuukausi sen alkamisesta annettiin Helmikuun manifesti, jonka nojalla kansalais-toiminnan valvontaa tehostettiin. Myös opistoa valvottiin ja sen toimintaa rajoitettiin. Erityisesti valvonta kohdistui opiston johtajaan, Severi Nuormaahan, jonka väitettiin pitäneen sopimattomia luentoja. Tämän vuoksi hänet määrättiin erotettavaksi virastaan sykyllä 1902. Pidätystä ja karkoitusta välttääkseen hän lähti vapaaehtoiseen maanpakoon. Opiston piirissä erottamista pidettiin tietenkin täysin aiheettomana.

Tampereen työväenopistolla tuli olemaan suurempi merkitys valtakunnallisesti, kuten

sen perustajat onastelivatkin. Suunnitellessaan ja kehitellessään omia toimintaperiaatteitaan ja työtapojaan se loi malleja, jotka myöhemmin vakiintuivat opistotoiminnan yleisperiaatteiksi ja työtavoin.

Peruslähtökohtana oli kunnallinen, mikä antoi opistolle vakavuuden ja taloudellisen turvallisuuden. Opisto oli ohjesäännön mukaan tarkoitettu yleiseksi kansalaisopistoksi. Avajaispuheessaan johtokunnan puheenjohtaja Yrjö-Koskinen huomauttikin nimen saattavan johtaa sillä tavoin harhaan, että opisto olisi tarkoitettu vain työväelle ja että vain työväki yksin olisi tiedon ja valistuksen tarpeessa. Myös ideologisen sitoutumattomuuden ja tieteenomaisesti annetun opetuksen vapauden periaate omaksuttiin jo tällöin samoin kuin opiskelijain osallistuminen opetuksen suunnitteluun.

Opetus tapahtui aluksi vain luentoina ja niihin liittyvinä tai erikseen järjestettyinä keskusteluina. Opiskelijain pyynnöstä alettiin 1904 järjestää myös eri aineiden ryhmäopetusta. Ensimmäisiä opetusaineita olivat runonlausunta, oikein- ja ainekirjoitus sekä kirjanpito. Viimeksi mainittu on jatkuvasti nykypäiviin asti sisällynyt useimpien opistojen opetusohjelmiin. Vieraiden kielten opetuskin alkoi jo Tampereen opiston "yksinäisyyden" kaudella.

Kahdeksan vuotta Tampereen työväenopisto toimi näet ainoana. Eduskuntauudistuksen jälkeen, olojen vapautuessa, se alkoi saada seuraajia. Syksyllä 1907 aloittivat Oulun ja Vaasan työväenopistot ja helmikuussa 1908 Turun ruotsin- ja suomenkielinen sekä Viipurin työväenopisto. Viimeksi mainittu Kalevalan päivänä.

Kaikkiaan perustettiin autonomian aikana kymmenen kunnallista ja Pietarsaaren työväenopisto, jonka perusti ja omisti työväenyhdistys. Vapaan toiminnan aika jäi kuitenkin lyhyeksi. Alkoi uusi venäläistymiskausi ja sitten puhkesi maailmansota, jolloin viranomaisten valvonta jälleen kiristyi.

Itsenäistymisen jälkeen

Opistotoiminnan kehitys jaksottuu kansallisen historiamme vaiheiden mukaan. Autonomian aikaa voidaan luonnehtia opistotoiminnan perustamisvaiheeksi, maailmansotien välistä aikaa vakiintumisvaiheeksi ja toisen maailmansodan jälkeistä aikaa laajenemisvaiheeksi.

Toimintaolosuhteet muuttuivat itsenäisessä Suomessa autonomian aikaan verrattuina suotuisammaksi. Valtiovalta suhtautui opistoihin suojeasti ja niille alettiin myöntää myös valtionapua. Tämä oli hyvin merkittävä asia, sillä kunnat olivat rahoittaneet opistotoimintaa pääasiassa anniskeluyhtiön voittovaroilla. Kun nämä kieltolain tultua voimaan ehtyivät, olisivat

kunnat joutuneet rahoittamaan opistotoimintaa verovaroin, ellei valtio olisi alkanut myöntää avustusta.

Myös vapaaseen sivistystyöhön kohdistuva kansalaisaktiivisuus lisääntyi ja ilmeni opistotoiminnassa uusien opistojen perustamisintona erityisesti 1920-luvun alkuvuosina. Milloin kunta ei ryhtynyt toimeen, perustettiin kannatusyhdistyksen ylläpitämä opisto. Kun opistoja syntyi aiempaa pienemmälle väestöpohjalle, pyrittiin niihin tavoittamaan työväestöä laajempia väestöpiirejä. Tätä avartamista osoitettiin käyttämällä työväenopisto-nimen asemesta kansalaisopisto- tai vapaaopisto -nimityksiä. Tällä tavoin uskottiin rakennettavan myös kunnallista eheyttä kansalaissodan jälkeen.

Maailmansotien välistä aikaa voidaan pitää opistotoiminnan vakiintumisvaiheena, ensiksikin siksi, että opistot järjestäytyvät yhteistoi-
mintaan eli opistoliiikkeeksi, ja toiseksi, että niiden valtionapu järjestettiin lakisääteiseksi.

Ensimmäinen Suomen työväenopistojen edustajakokous pidettiin 1917. Varsinainen järjestäytyminen tapahtui kuitenkin vasta toisessa 1919 pidetyssä edustajakokouksessa, jossa perustettiin Työväenopistojen liitto. Sen tuli edistää työväenopistoaatetta, ylläpitää yhteyttä opistojen kesken sekä avustaa niiden toimintaa ja kehittämistä.

Merkittäviksi opistoliiikkeessä muodostuivat liiton toimesta kolmivuositain — viime aikoina nelivuositain — järjestetyt edustajakokoukset, joissa on käsitelty periaatteellisia ja ajankohtaisia kysymyksiä, viitoitettu suuntaa ja asetettu tavoitteita. Näitä on sitten hienosäädely opistojen toimihenkilöiden vuotuisilla luento- ja neuvottelupäivillä sekä seminaareissa.

Laajalti opistoväkeä tavoittavina alettiin 1920-luvulla järjestää opistopäiviä. Sotien jälkeen niihin liitettiin myös kulttuurikilpailuja ja nimi muutettiin kulttuuripäiviksi. Valtakunnalliset tapahtumat edistivät opistoliikkeen yleistä tuntemusta ja samalla sen vakiintumista.

Työväenopistojen liiton liittotoimikunnasta muodostui opistoliikkeen aatteellinen ja toiminnallinen johto, jossa puheenjohtajalla ja sihteerillä oli keskeinen asema. Liiton ensimmäisenä puheenjohtajana kuolemaansa saakka 1938 toimi prof. Zach Castrén, työväenopistotoiminnan aatteellinen johtaja aikanaan. Hänen rinnallaan liiton sihteerin tehtäviä hoiti seitsemän ensimmäistä vuotta tri Rafael Engberg, liiton toiminnan neuvokas järjestäjä, joka toimi innolla uusien opistojen perustamiseksi ja niiden toiminnan ohjaamiseksi.

Opistoliikkeen vaikuttajajäseniin kuuluu jo 1920-luvulla myös prof. T.I. Wuorenrinne, joka Kotkan työväenopiston johtajana ollessaan perusti 1923 Työväenopisto-lehden, toimi liittotoimikunnan jäsenenä ja varapuheenjohtajana sekä valittiin Castrénin jälkeen liiton puheenjohtajaksi.

tajaksi. Huomiota ansaitsevaa oli myös Ernst Lähden toiminta liiton sihteerinä 1929–1944 opistotoiminnan vakiinnuttamisessa ja kehittämisessä.

Opistotoiminnan tulevaisuuden kannalta merkittävin toimenpide oli vuotuisista määrärahoista myönnettävien avustusten vakiinnuttaminen lakisääteiseksi prosentuaaliseksi valtionavuksi 1927. Lainsäädäntö vakautti opistojen taloutta ja yhtenäisti niiden toimintajärjestelmiä. Vaapehtoinen yhteistoiminta synnytti opistoliiikkeen; valtionapulainsäädäntö opistolaitoksen. Niiden puitteissa opistotoiminta kehittyi tasaisesti 1930-luvulla, jonka lopussa opistoja oli puolisensataa ja opiskelijoita yli 20 000.

Vakauttamiseen liittyi myös pyrkimys omiin toimitiloihin. Opistotoiminnan suuri etu — joskin myös haitta — on ollut se, että on voitu toimia koulu- ja muissa iltaisin vapaina olevissa tiloissa alivuokralaisena. Omista tiloista kuitenkin haaveiltiin, jopa eräissä tapauksissa ennen opiston perustamistakin. Ensimmäisenä sai oman työssijän Kotkan työväenopisto, jolle kaupunki luovutti syksyllä 1917 omistamansa Krogiuksen huvilan. Ensimmäinen opistotoimintaa varten suunniteltu ja rakennettu talo on Helsingin suomenkielisen työväenopiston toimitalon 1927 valmistunut vanha osa. Pari vuotta myöhemmin valmistui myös Riihimäen kansalaisopiston toimitalo. Vuosikymmenien kuluessa opistoille on rakennettu ja hankittu omia toimitaloja sekä toimitiloja koulurakennuksissa ja monitoimitaloissa.

Laajenemisen vuosikymmenet

Toisen maailmansodan aikana opistojen toiminta supistui ja ajoittain keskeytyikin. Kokonaan se päättyi yhdeksältä Neuvostoliitolle luovutetulla alueella toimineelta opistolta. Muut sen sijaan aloittivat sotien jälkeen ripeästi. Rintamilta palaaville naisille ja miehille, joihin oli pidetty yhteyttä sodankin aikana, järjestettiin vastaanottotilaisuuksia. Helsingin työväenopisto järjesti sellaisen silloisessa Messuhallissa ja se radioitiin suorana lähetyksenä. Sitä voidaan pitää valtakunnallisena rintamilta palaavien opistolaisten vastaanottotilaisuutena.

Ja opistot kansoittuivat jälleen. Sotia edeltävä määrällinen taso saavutettiin jo ensimmäisenä rauhanvuotena ja 1940-luvun loppuun tultaessa niin opistojen kuin opiskelijainkin määrä oli kaksinkertaistunut. Sen jälkeen opistotoiminnan kehitys oli vuosikymmenen ajan enemmän laadullista kuin määrällistä.

Pääosin 1920-luvulta peräisin oleva valtionapulainsäädäntö oli muodostunut kehityksen jarruksi. Sen uudistamista odotettiin malta-

mattomasti. Kun se 1963 toteutui, lainsäädäntö avasi opistotoiminnalle uusia kehitymis- ja laajentumismahdollisuuksia. Opistotoiminta alkoi nyt levitä myös maaseudulle. Kun opistojen toiminta-alueilla 1950 asui 37 % väestöstä ja 1960 runsas puolet eli 51 %, niin 1970 opistoverkko kattoi ja 95 % väestöstä ja vuosikymmenen lopulla käytännöllisesti katsoen koko maan.

Ruotsinkielinen opistotoiminta

Kielellisesti opistotoiminta on kehittynyt siten, että yksikielisellä paikkakunnalla on kielen mukaan joko suomenkielinen tai ruotsinkielinen opisto. Kaksikielisellä paikkakunnalla on sekä suomenkielinen että ruotsinkielinen tai kaksikielinen opisto. Molempien kieliryhmien opistot ovat kuuluneet yhteiseen liittoon. Toisen maailmansodan jälkeen ruotsinkieliset opistot muodostivat lisäksi Svenska sektionein aatteelliseksi sekä käytännöllisiä tehtäviä hoitavaksi yhteiselimekseen. Nykyisin Svenska sektionein kuuluu jaostona liiton organisaatioon.

Ruotsinkielisen opistotoiminnan keskeisin henkilö oli vuosikymmenien ajan kouluneuvos ja kansanedustaja John Österholm, Helsingin ruotsinkielisen työväenopiston johtaja, liittotoimikunnan pitkäaikainen jäsen ja varapuheenjohtaja.

Opetus ja opiskelu

Ketkä opistoissa opiskelevat ja mitä opiskeltiin?

Opiskelijarakenne ja opetusohjelmat ovat olleet toisiinsa liittyviä. Tampereen työväenopiston opiskelijoista oli ensimmäisen vuosikymmenen aikana 91 % ruumiillisen työn tekijöitä, kuten tilastotermi aikoinaan kuului. Itsenäisyyden alussa ruumiillisen työn tekijöitä oli noin 70 %, talvisodan kynnyksellä vajaa puolet eli 46 %, mutta 1960 enää runsas neljännes (26 %) ja 1970, jolloin tätä tilastojakoa viimeksi käytettiin vain 19 %.

Opiskelijarakenteen muutosta on opistoliiikkeessä enimmäkseen tarkasteltu ruumiillisen työn tekijäin ja muiden välisenä suhteena ja sen muutoksena. Sitä mukaan kuin "muiden" opiskelijain suhde ruumiillisen työn tekijöihin verrattuna on kasvanut, yleisluentotoiminta on supistunut ja ryhmäopetus lisääntynyt sekä ainevalikoimaltaan laajentunut. Laajimmaksi aineryhmäksi kohosi jo maailmansotien välisenä aikana vieraiden kielten ja seuraavaksi käytännön taitojen opetus. Nämä aineryhmät ovat pysyneet johdossa jatkuvasti ja seuraaviksi ovat kavunneet taideaineet sekä liikuntaa ja terveyttä edistävä opetus. Myös eräisiin yleissi-

vistäviin ja ammatillisiin tutkintoihin valmentavaa opetusta on järjestetty varsinkin 1950-luvulta lähtien.

Opiskelijarakenteen muutos ilmenee myös koulutustason kohoamisena. Alkuvuosikymmeninä osa opiskelijoita ei ollut käynyt koulua lainkaan. Sitä mukaan kuin opistojen sosiaalinen ulottuvuus on laajentunut, opiskelijain koulutustaso on kohonnut väestön keskimääräistä koulutustasoa vastaavaksi, jopa eräiltä osin sen ylikin. Ylempää keskiastetta laajemman koulutuksen saaneita on opiskelijoissa nykyisin suhteellisesti enemmän kuin koko aikuisväestössä.

Muutokset osoittavat opistojen kehittyneen ”yleisiksi kansalaisopistoiksi”, kuten jo Tampereen työväenopistoa perustettaessa ennakoitiin. Kehitys otettiin huomioon myös lainsäädännössä 1963, jolloin annettiin laki kansalais- ja työväenopistojen valtionavusta. Tämän mukaisesti Työväenopistojen liiton nimi muutettiin Kansalais- ja työväenopistojen liitoksi ja Työväenopisto -lehti Opistolehdeksi.

Käytännössä kansalaisopisto on muodostumassa opistotoiminnan yleisnimitykseksi. Tällöin on kuitenkin syytä pitää mielessä, että puolet tähänastisesta historiasta se on ollut ensisijaisesti työväenopistotoimintaa.

(Artikkeli on kirjoittajan opistotyön 90- ja KTOL:n 70-vuotisjuhlassa pitämä juhlaesitelmä)

AIKUISKASVATUS

The Finnish Journal of Adult Education

Vol. 9, 3/89

ISSN 0358-6197

Summary

Workers' Institute was founded in 1899), the period between the two World Wars as the period of stabilisation, and then the postwar years as the period of expansion. The article provides an outline of the characteristics of the foremost changes which have taken place in the workers' institute movement's development and student structure.

Huuhka, Kosti 1989. The stages of development of the Civic and Workers' Institutes — from a workers' institute to the whole nation's alma mater. *Aikuiskasvatus* 9, 3.

In the article, the author describes the founding stage of the Workers' Institutes (the adult education centres of today) and how these institutes which were originally meant for the working class, have gradually become adult education centres for the country's adult population as a whole. The author sees the pre-World War I period as the having been the founding stage of the institutes (the first